

NIEUWE UITGAVEN

[RECENSIE]

Vic van de Reijt, *Elsschot, leven en werken van Alfons De Ridder*, Amsterdam, Atheneum–Polak & Van Genneep, 2011, 414 pp., ill., ISBN 9789025368128

Sinds jaar en dag kent het leven van Alfons De Ridder, alias Willem Elsschot, één kwestie waar maar geen consensus over wil ontstaan: hoever ging de betrokkenheid van de schrijver bij de Vlaamse beweging? Onderwerp van discussie is uiteraard vooral het beruchte gedicht dat Elsschot in 1947 aan de geëxecuteerde August Borms wijdde. Vele pagina's zijn daar ondertussen aan gewijd. Met zijn langverwachte biografie *Elsschot, leven en werken van Alfons De Ridder* mengt Vic van de Reijt zich automatisch in dit gesprek. Bovendien brengt hij een nieuw discussiestuk ter tafel: een gedicht dat Elsschot schreef voor de wegens collaboratie geschorste advocaat Edgar Boonen. De passages uit de biografie die over Elsschots relatie tot het Vlaams-nationalisme handelen, geven echter vooral de indruk dat de Elsschotstudie op dit punt terug is bij af.

Het gedicht '*Aan Mr. Edgar Boonen*' (1951) had een grote primeur kunnen zijn voor de biografie van Willem Elsschot. Er duikt immers niet elke dag een nieuwe tekst op van de Antwerpse schrijver. De biograaf koos er echter voor om de bekendmaking van deze ontdekking consequent te relativeren omdat hij van mening is dat het om niet meer dan een 'konterfeitsel' gaat. (p. 324) Op puur esthetische gronden is er wellicht iets voor het oordeel van Van de Reijt te zeggen. Het gedicht weet de verbeelding van de lezer niet bijzonder te prikkelen en bezit ook geen wonderbaarlijke zeggingskracht, maar dat kun je over wel meer van Elsschots gedichten zeggen. Van de Reijts probleem met deze tekst is dat het onderwerp – weer – een collaborateur is. Naast August Borms, Daan Boens en Cyriel Verschaeve kon ook Edgar Boonen op de steun van Elsschot rekenen. Net als in het veelbesproken Bormsgedicht puurt de dichter opnieuw een heuse 'zedeles' uit de zogenaamde dwaling van het gerecht dat Boonen uit zijn ambt had ontheven:

*“Aan nijd en afgunst en geweld
zijn wij allen blootgesteld.
Men had Boontje aangeklampt,
maar het bleek een misverstand.”* (p. 326)

Het is een constante in de teksten die Elsschot heeft opgedragen aan lieden die vanwege (verregaande) collaboratie met de Duitsers zijn gestraft: als idealisten stonden deze mensen in hun recht en dus is de

zogenaamde epuratie een grote vergissing, of zelfs een schandelijke daad. Van de Reijt wenst daar echter niet al te zwaar aan te tillen. Dit waren gelegenheidsgedichten en bovendien ging het Elsschot niet om wat deze mensen hadden misdaan, hij kwam in het geweer tegen de straffen die ze kregen. Zowel bij Elsschots gedicht voor Boonen als bij diens Bormsgedicht spreekt Van de Reijt haast vergoelijkend van 'weezin tegen het feit dat mensen vanwege een politieke overtuiging, hoe abject ook, in een gevangenis waren beland' (p. 324), 'persoonlijke verontwaardiging', en – in het geval van Borms – een afkeer tegen de doodstraf tout court. (p. 313) Elsschot, zo luidt Van de Reijts overtuiging, koos altijd voor de underdog (voor de oorlog had hij immers ook de communist Van der Lubbe geëerd met een gedicht) en dat was niet anders als die underdogs (zwaar) hadden gecollaboreerd.

Hoewel het altijd riskant is om met terugwerkende kracht huis-tuin-en-keuken-psychologie te bedrijven, ben ik het niet perse oneens met Van de Reijt. Elsschot had wellicht een sterkontwikkeld gevoel voor mededogen. Het probleem is echter dat deze observatie nooit het bewijs kan zijn voor het feit dat Elsschot geen politiek doel had met al deze verdedigingen van in de problemen geraakte Vlaams-nationalisten. Het kan hebben bijgedragen aan zijn behoefte om provocatieve gedichten te schrijven, maar verklaart niet waarom hij het zo eenzijdig opnam voor Vlaams-nationalisten en zijn pen niet leende aan bijvoorbeeld de campagne voor het algemeen vrouwenkiesrecht. Van de Reijt probeert krampachtig om de schrijver Elsschot buiten het Vlaams-nationalisme te houden door hem neer te zetten als een sympathieke allemansvriend met een groot rechtvaardigheidsgevoel, maar hij slaagt er nooit in om duidelijk te maken waarom het schrijverschap (waarmee hij alle literaire teksten bedoelt, met uitzondering van de provocatieve gelegenheidsgedichten en de konterfeitsels) en het flamingantisme, in welke vorm dan ook, elkaar zouden uitsluiten. De biografie van Van de Reijt wordt op dit punt gedreven door de vooronderstelling dat Elsschot niet bijzonder politiek geïnteresseerd was en zeker geen nationalist genoemd kan worden.

Het is begrijpelijk dat een liefhebber van het oeuvre van Elsschot een dergelijke constructie verzint. In het gebruikelijke links-rechtsdenken zijn schrijvers immers nog steeds boegbeelden van de progressieve beweging en herauten van universeel menselijke waarden. Toegeven dat een geliefde schrijver in verband gebracht kan worden met 'rechtse' fenomenen als het Vlaams-nationalisme en het nationaal-socialisme is dan ook moeilijk. Het recht om Elsschot als humanistische held in stand te houden, komt de liefhebber Vic van de Reijt natuurlijk toe, maar van de biograaf mag iets meer intellectuele arbeid worden verwacht. De discussie wordt immers pas echt interessant, daar waar Van de Reijts argument stopt. Hoe is het namelijk te verklaren waarom iemand die inderdaad humanitaire opvattingen koesterde en een vlotte omgang had met communisten en sociaaldemocraten binnen en buiten zijn werk

nadacht over (de noodzaak van) het Vlaams-nationalisme? Van de Reijt komt door zijn a priori houding tegen het Vlaams-nationalisme echter nooit toe aan deze vraag.

Eigenlijk waart het spook van het politieke engagement al vanaf de eerste bladzijden door deze biografie. Anticiperend op de teksten die het oeuvre van de grote schrijver afsluiten, weert Van de Reijt alles wat ook maar een beetje naar politiek ruikt uit het levensverhaal van Alfons De Ridder. Vaak levert dat bijzonder merkwaardige passages op. Het feit dat de jonge Fons op de plankenvloer van de studiezaal van het Antwerpse atheneum '*In Vlaanderen Vlaams*' heeft geschilderd, wordt bijvoorbeeld zonder al te veel uitleg afgedaan als een 'stunt'. (p. 20) Als Van de Reijt het vervolgens heeft over Elsschots lidmaatschap van de Nederlandse Studentenkring (NSK) kan hij niet stevig genoeg beklemtonen dat deze vereniging 'nauwelijks' politiek geëngageerd was en alleen 'pro-forma' de eis voor een Nederlandstalige universiteit in Gent steunde. (p. 37) Even later blijkt echter dat de leden van de vereniging te pas en vooral te onpas *De Vlaamse Leeuw* en het *Wilhelmus* aanheffen, hetgeen wel vaker het geval is bij studentenverenigingen in die tijd. De meeste functioneerden dan ook in een circuit van Groot-Nederlandse studentenorganisaties met een stevige cultuurpolitieke agenda. Zo ook de NSK.

De NSK was vooral een gezelligheidsvereniging, is de boodschap van de biograaf en hij weet zich daarin gesteund door de observatie dat de 'politiek' in deze kringen werd omschreven als 'de kanker onzer Beweging'. (p. 59) Uit deze ene opmerking blijkt dat Van de Reijt onvoldoende thuis is in de taal en de traditie van de Vlaamse beweging. Hier staat namelijk niet dat het Algemeen Nederlandsch Studentencongres, waarover deze passage gaat, 'apolitiek' was, maar dat de 'Beweging' zich niet diende in te laten met partijpolitiek. In het parlement werden de belangen van de volksbeweging, zo luidde de redenering, toch maar verkwanseld. In die zin waren de studentenorganisaties dus niet politiek. De idealen van Vlaamse natievorming, regeneratie van het Vlaamse en in bredere zin (Heel-)Nederlandse volken en de 'herleving' van de Vlaamse gemeenschap die daaronder lagen, zijn in het huidige idioom echter uiterst politiek. Doordat Van de Reijt niet vertrouwd is met de cultuurpolitieke en literaire traditie waarin Elsschot opgroeide, en hij zich bovendien niet heeft laten voeden door de recente studie naar de (culturele) Vlaamse beweging, zit er in deze biografie al vanaf het begin iets fout wat later ook niet meer goed komt. De opmerkingen over het maatschappelijke denken van Elsschot houden althans geen steek, omdat een ideologie voor deze biograaf iets is zonder al te veel consistentie. Behalve de niet onderbouwde veronderstelling dat Elsschot zich blijkbaar onttrok aan de maatschappelijk georiënteerde literatuur waarin hij als schrijver een plaats claimde, regeert in dit boek namelijk ook de aanname dat hij als 'anarchist' een groot mededogen aan de dag legde voor 'slachtoffers'

van machthebbers. Waaruit dat 'anarchisme' precies bestond, komen we niet te weten. De vraag of dat anarchisme niet óók een politieke overtuiging is die zonder al te veel problemen aan een vrijmoedig soort flamingantisme te verbinden is, wordt evenmin beantwoord.

Het resultaat is dat Elsschots (politieke) daden aan de hand van het morelegeweten van de biograaf worden beoordeeld. Dat Elsschot aan het begin van de Eerste Wereldoorlog een steunbetuiging aan de gestrafte flaminganten René De Clercq en Antoon Jacob ondertekende, wordt een daad van mededogen die met politiek niets te maken heeft. Maar het protest tegen de bestuurlijke scheiding van België dat de schrijver aan het eind van dezelfde oorlog tekende, was wél een politieke uiting. Waarna zelfs de wilde suggestie volgt dat Elsschot wel eens iets met het tot stand komen van deze petitie te maken zou kunnen hebben. (p. 119) De boodschap is goed, dus hij komt van Elsschot. Met literair-historisch onderzoek heeft dit jammer genoeg weinig meer te maken: dit zijn pure projecties van de opvattingen van de biograaf.

Ook op andere vlakken is *Elsschot, leven en werk van Alfons De Ridder* enigszins teleurstellend. Doorgewinterde liefhebbers zullen vele nieuwe details vinden, maar echte revelaties biedt dit boek niet. Episodes uit het leven van Elsschot die altijd onderbelicht zijn gebleven, krijgen ook in de biografie niet veel aandacht. De periode in Parijs (1906-1907) wordt bijvoorbeeld in een paar pagina's afgehandeld, op basis van reeds bekende feiten. Nieuw onderzoek is hier niet gebeurd. Dat is vreemd, aangezien elders met enig aplomb wordt gesteld dat Elsschot enorm belezen was in de Franse literatuur, maar de biograaf geen enkele poging onderneemt om te achterhalen welke invloeden en ervaringen de schrijver in de hoofdstad van de Franse literatuur en de wereldliteratuur heeft opgedaan. Het is niet de enige uitgelezen kans die Van de Reijt heeft laten schieten om voor Elsschots schrijverschap belangrijke periodes grondig te documenteren.

Wat wel veel beter gedocumenteerd is in deze biografie zijn Alfons De Ridders zakelijke avonturen. Van de Reijt is er als eerste in geslaagd om het zakelijke archief van de schrijver te ontsluiten en te verwerken in zijn verhaal. In deze passages is hij duidelijk in zijn element. Hij geniet zichtbaar van de gehaaidheid waarmee De Ridder zich in het zakenleven heeft gestort en hij smult van de streken die de reclameman met enige regelmaat uithaalde. Het zijn bladzijden die zijn lezers plezier zullen doen. Al vallen ook hier geen wereldschokkende inzichten te lezen, het is bijzonder verhelderend om te vernemen waarmee De Ridder zijn riant inkomsten verdiende en hoeveel dat naar huidige maatstaven ongeveer was. Het geeft een beeld van de maatschappelijke positie die Elsschot in het dagelijks leven innam.

Maar of het nu gaat over de verwickelingen in Elsschots privéleven of over zijn zakelijke bezigheden, nergens weet Van de Reijt de informatie te verwerken tot een coherente visie op het leven en de

werken van Alfons De Ridder, zoals de titel belooft. Elsschots literaire werk fungeert volgens deze biografie als een boetedoening voor zijn verdere leven. Maar die interpretatie is niet alleen eenzijdig, ze biedt ook geen verklaringsmodel voor alle teksten. De titels die niet aan de verwachtingen van de biograaf voldoen, komen er dan ook niet zo goed vanaf. De verlossing heeft volgens Van de Reijt bijvoorbeeld een aantal bijkomstige hoofdstukken die 'aan de roman zijn toegevoegd om die een zeker volume te geven' (p. 109) en *Het been* is de enige roman die geen autobiografische inslag heeft en is volgens hem daarom Elsschots slechtste boek. (p. 261) Een erg inspirerende gids door het oeuvre van de Antwerpse romanschrijver is Van de Reijt niet.

Tien jaar geleden, toen Van de Reijts biografie voor het eerst werd aangekondigd, had hij met dit verhaal over de hem zo geliefde auteur ongetwijfeld een belangrijke impuls kunnen geven aan de Elsschotstudie.¹ Na de stroom van boeken de afgelopen jaren is deze biografie echter eerder een pas op de plaats. Helemaal zonder verdienste is ze natuurlijk niet. De zakelijke exploten van Alfons De Ridder zijn nu veel beter gedocumenteerd en misschien had dat element uit het leven van Elsschot/De Ridder een apart boek verdiend.

[Matthijs de Ridder]